

УДК 657.1.012.1

JEL Classification: M41, G32

Михайло Лучко

Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020

e-mail: m_luchko@ukr.net

д.е.н., проф., зав. кафедри обліку в бюджетній та соціальній сфері

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЙМОВІРНІСНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ: ДО ПИТАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Анотація. В зазначеній статті розглянуто питання бухгалтерського обліку як функції управління господарськими операціями, пов'язаних з ризиком. Встановлено, що бухгалтерський облік як функція управління перш за все знання людини про стан і поведінку активів, капіталу та зобов'язань під впливом господарських операцій на усіх рівнях ієрархії підприємства. Виділяються при цьому й господарські процеси як об'єкти бухгалтерського обліку. Встановлено, що усі господарські операції та господарські процеси пов'язані із ризиком їх здійснення, а відтак вимагають отримання достовірної інформації та необхідних знань для її застосування. Доводиться, що на базі цих знань в умовах ризик-економіки під впливом господарських подій формується інформаційна ієрархія стану і поведінки активів, капіталу та зобов'язань підприємства – дані, інформація, знання людини, процес управління. При цьому кожен рівень додає певні властивості до попереднього рівня і базується на ньому.

Ключові слова: бухгалтерський облік, ризик, господарська операція, невизначеність, ймовірнісність, об'єкти бухгалтерського обліку, дані, інформація, знання людини, процес управління.

Михаил Лучко

НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЬ И ВЕРОЯТНОСТНОСТЬ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОПЕРАЦИЙ: К ВОПРОСУ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Аннотация. В указанной статье рассмотрены вопросы бухгалтерского учета как функции управления хозяйственными операциями, связанными с риском. Установлено, что бухгалтерский учет как функция управления прежде всего знания человека о состоянии и поведении активов, капитала и обязательств под влиянием хозяйственных операций на всех уровнях иерархии предприятия. Выделяются при этом и хозяйственные процессы как объекты бухгалтерского учета. Установлено, что все хозяйственные операции и хозяйственные процессы связаны с риском их осуществления, а следовательно требуют получения достоверной информации и необходимых знаний для ее применения. Доказано, что на базе этих знаний в условиях риск-экономики под влиянием хозяйственных событий формируется информационная иерархия состояния и поведения активов, капитала и обязательств предприятия – данные, информация, знания человека, процесс управления. При

этом каждый уровень добавляет определенные свойства к предыдущему уровню и базируется на нем.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, риск, хозяйственная операция, неопределенность, объекты бухгалтерского учета, данные, информация, знания человека, процесс управления.

Mykhaylo Luchko

Ternopil National Economic University,
Lvivska Str., 11, Ternopil, 46020, Ukraine

e-mail: m_luchko@ukr.net

Dr., Prof., Head of the Department Accounting in the Public and Social Sector

UNCERTAINTY AND STOCHASTICITY OF BUSINESS TRANSACTIONS: THE ISSUE OF ACCOUNTING

Abstract. *This paper considers the questions referred to accounting as a management tool of the related to risk business transactions. Found that accounting as a management function is primarily people's knowledge about the status and behavior of assets, capital and liabilities under the influence of business operations at all levels of the company's hierarchy. There are also business processes as objects of accounting. Found that all business transactions and business processes associated with the risk incurred, and therefore require reliable information and knowledge necessary for its application. Proved that on the basis of this knowledge in terms of risk-economy under the influence of economic events is formed a hierarchy of information and behavior of assets, capital and liabilities of the company – data, information, people's knowledge and process of management. In addition, each level adds certain properties to the previous level and is based on it.*

Keywords: *accounting; risk; business transactions; uncertainty; stochasticity; objects of accounting; data; information; people's knowledge; process of management.*

*“Фінансова прірва – найглибша...
в неї можна падати усе життя”
І. Ільф, Є. Петров "Золоте теля”*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Термін бухгалтерський облік для позначення науки уперше запроваджено відомим вченим – бухгалтером М. А. Кипарисовим (1873 – 1956). Вимоги, що ставляться до нього господарською діяльністю, мають дуже різномірний динамічний характер, проте не змінювались в плінні часу. В умовах конкурентної економіки життєвий цикл підприємства відбувається в більшості випадків за умов зростаючої невизначеності, а тому вимагає адекватного реагування.

Саме невизначеність стану зовнішнього середовища, в якому функціонує бізнес, та внутрішньовиробничих ситуацій, які мають здебільшого напружений характер, змушує менеджмент брати на себе значний за виміром ризик. Зазначена дія може бути направлена як на отримання прибутку, так і на виникнення додаткових витрат діяльності, а відтак – отримання збитків в результаті здійснення господарської діяльності. У великій мірі це має причинно-наслідковий зв'язок і впливає на фінансово-майновий стан та зобов'язання.

Ризику як одній з найбільш складних економічних категорій, пов'язаних з результатами господарської діяльності, притаманні такі риси, як: імовірнісна та економічна природа, варіантність та альтернативність, невизначеність результатів, коливання рівня та умовна постійність. Ризик є об'єктивно-суб'єктивною категорією та в багатьох випадках

піддається математичному прорахунку. Для розуміння природи підприємницького ризику, його змісту фундаментальне значення має його зв'язок з ризиком у часі, з витратами і прибутком. Проблема взаємовідношення даних категорій — одна з ключових концепцій у виробничо-господарській діяльності підприємств та у завданнях менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У вітчизняній та іноземній фаховій літературі значною мірою приділяється увага питанням організації, методології та методики бухгалтерського обліку. Більшість авторів справедливо виділяє бухгалтерський облік в інформативній системі менеджменту, визнаючи його високу роль як функції загального циклу управління. Проте протягом останнього часу в науці намітилися тенденції до того, що бухгалтерський облік не більш як “ремесло”. Автором використано ряд публікацій авторів за текстом цієї статті для доведення протилежної думки.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В даній статті вирішуються окремі питання загальної проблеми необхідності обліку господарських операцій в умовах їх невизначеності та ймовірності. При цьому основний акцент встановлюється в методологічному плані в першу чергу на визначення об'єктів їх обліку.

Формулювання цілей рукопису. Метою статті є виокремлення проблем бухгалтерського обліку господарських операцій, які пов'язані із ризиком, встановлення об'єктів бухгалтерського обліку в таких операціях з метою їх подальшого відображення. В зазначеній статті спробуємо досягнути мети шляхом з'ясування ваги бухгалтерського обліку в управлінні ризиком підприємства, а відтак – зменшення його негативного впливу на фінансово-майновий стан господарюючого суб'єкта.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як зазначалося вище, господарська діяльність підприємства здійснюється в часі. Це перш за все динамічний та статистичний процес, що характеризується наперед визначеним переліком подій, а також подіями, передбачити точний час та результати яких неможливо. Життя людини, а відтак її бізнес, робота – це все ймовірнісний ризик. Дедуктивно господарські події (операції) за кількістю сприятливих результатів з можливих (безризикових) щодо однієї події можна поділити на достовірні, неможливі та випадкові. За кількістю сприятливих результатів щодо кількох подій виділимо несумісні, протилежні та незалежні. За операціями над подіями визначимо об'єднання подій, перетин подій, різницю подій та наслідок подій.

Усі інші господарські події (операції) є несприятливими та піддаються ризику в залежності від ступеня їх невизначеності.

Зрозумілим є той незаперечний факт, що задля уникнення кризових явищ на підприємстві чи зменшення їх негативного впливу на результати діяльності необхідні певні знання. Тому варто згадати слова професора Рудановського О.П. (1863 – 1934), вченого – математика за професією, вченого – бухгалтера за покликанням, який відзначав, що для бухгалтера немає готових прикладів та зразків суджень, він повинен мати знання, як суддя, володіти законами, правильно їх використовувати та тлумачити відповідно до умов життя.

Сьогодні справедливо констатує професор Кузьмінський Ю.А., “проблема полягає в тому, що загальних правил для всіх бухгалтерів не може бути. Норми задає безкінечний потік фактів господарської діяльності. Правила витікають із умови вміння розгледіти в ході роботи випадкові та непередбачені дії. Це і є управління економічними процесами, це менеджмент”. [3, с. 35].

У фундаменті управління, його функцій повинні лежати знання. У даній статті не будемо піддавати детальному аналізу поняття “знання”, бо немає у цьому потреби. Скористаємось відомими енциклопедичними визначеннями. В загальному, виходячи із класичних визначень, що подані у Вікіпедії, **знання** – це форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини. Виділяють різні види знання: наукове, повсякденне (*здоровий глузд*), інтуїтивне, професійне. Повсякденне знання служить основою

орієнтації людини в навколишньому світі, основою її повсякчасної поведінки і передбачення, але, звичайно, містить помилки і протиріччя. Науковому знанню властиві логічна обґрунтованість, доведеність, відтворення результатів, прагнення до усунення помилок і подолання суперечок. **Знання** — суб'єктивний образ, об'єктивна реальність, тобто адекватне віддзеркалення зовнішнього і внутрішнього світу в свідомості людини у формі уявлень, понять, думок, теорій. **Знання** у професійному та широкому сенсі – сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень. **Знання** лише у вузькому сенсі – дані, інформація.

Отримання знань з метою досягнення цілей управління є постійним та безперервним в часі процесом, у якому праця людини набуває рис творчої роботи. Вплив часу управляти бізнесом, працювати в ньому в складних умовах невизначеності було та залишається високим мистецтвом. Тому на перший план виходять глибокі загальноосвітні та професійні знання, а відтак уміння приймати самостійні рішення, раціонально використовувати час, економічний та людський потенціал. “Знання стають самостійним формуванням, яке з підпорядкованої системи перетворюється на підпорядковуючий фактор, що організує рух усіх інших елементів продуктивних сил. Носієм знань є людина і в такій ролі вона починає набувати дедалі більшого значення”. [4, с. 12].

Професор Бутинець Ф. Ф. справедливо посилається на те, що “в сучасній економіці знання є найціннішим активом. Це зумовлюється тим, що на ринку успішно реалізується тільки конкурентоспроможна продукція, виготовлена з меншими затратами і раніше за конкурентів. Щоб цього досягти, потрібно володіти знаннями на таких стадіях створення цієї продукції, як маркетинг, проектування, виробництво і збут. Таку інформацію можна одержати за допомогою обліку. Ігнорувати облік – означає втратити інформацію, яку він надає” [16].

Таким чином, як кожне наукове знання, що має виробничу спрямованість, бухгалтерський облік вимагає чіткого визначення свого предмету вивчення та елементів методу. У рамках цієї статті спробуємо дослідити предмет бухгалтерського обліку з метою встановлення його місця та ролі в системі управління господарським ризиком.

Професор Макаров В. Г. ще у 70-х роках минулого століття відзначав, що “поняття предмету і методу бухгалтерського обліку протягом усього періоду розвитку нашої науки перебувають в центрі уваги її дослідників. І це не випадково. Сформулювати визначення предмету обліку та встановити склад його методу – означає вирішити питання про місце та роль науки про бухгалтерський облік серед інших економічних наук та одночасно вяснити сферу його використання, а також значення і можливості в управлінні господарською діяльністю” [2, с. 50].

Аналіз визначень бухгалтерського обліку, його предмету за останні роки в працях відомих науковців зі світовим ім'ям показує його різноманіття. Так, Я.В.Соколов, В.Ф. Палій визначають його як систему спостереження і реєстрації, групування, зведення, аналізу і передачі інформації про факти господарського життя, що створена для управління господарськими процесами. Б. Нідлз характеризує бухгалтерський облік як систему виміру, обробки і передачі інформації про певний господарюючий суб'єкт.

Потрібно констатувати, що серед широкої гами досліджень, які проводяться у вітчизняній фаховій економічній літературі, це питання багаторазово порушувалось і науковцями зверталась увага на його теоретичну актуальність. Фаховий аналіз спеціальної бухгалтерської літератури дозволив узагальнити усю спектр визначень таким чином (табл. 1).

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» у статті 1 дав таку дефініцію бухгалтерського обліку: процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Без сумніву, бухгалтерський облік як самостійна економічна наука є практичною суспільною діяльністю людини. Він накопичує, групує і систематизує факти господарської діяльності, а тому стає інформаційною базою, яка використовується для управління бізнесом.

І в першу чергу сьогодні бухгалтерський облік – це складна, створена знаннями, інтелектом та свідомістю людини система виміру, реєстрації, збору, обробки, аналізу і подання даних про активи, капітал та зобов'язання підприємства під впливом господарських подій.

Таблиця 1

Сутність бухгалтерського обліку

Автор	Дефініція
Ф. Ф. Бутинець [9, с. 12]	Бухгалтерський облік як складова системи управління є впорядкованою системою збору, класифікації, накопичення, реєстрації й узагальнення інформації у грошовому вимірнику про майно, капітал і зобов'язання підприємства та їх рух шляхом суцільного, безперервного й документального відображення всіх господарських операцій. Відображаючи факти господарського життя в межах окремого суб'єкта господарювання, бухгалтерський облік забезпечує їх ідентифікацію та пізнання, вартісне вираження різних економічних категорій (майно, капітал, виручка, прибуток та ін.) через збір, реєстрацію та узагальнення інформації у грошовому вимірнику про майно, капітал і зобов'язання підприємства
Л. М. Кіндрацька [10, с.11]	Бухгалтерський облік – це система, що поєднує множини структурних елементів, які виконують різні функції, водночас взаємопов'язані між собою єдиним інформаційним полем. Функціонування системи завершується корисним результатом – звітністю, отже, взаємодія компонентів системи завжди здійснюється за типом взаємодії, спрямованої на отримання цього результату
Ю. А. Кузьмінський [11, с.9]	Бухгалтерський облік – це система обліку, що включає сукупність правил, методик та процедур обліку для виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства зовнішнім користувачам, а також внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень
Л. Г. Ловінська [12, с.24]	Бухгалтерський облік є частиною інформаційної інфраструктури ринкового середовища в індустріально розвинених країнах, оскільки представляє собою інформаційну систему господарської діяльності підприємства, організації, установи й уряду в цілому
Л. Г. Ловінська [17]	Предмет бухгалтерського обліку складають господарські засоби і їх використання у ході господарських процесів.
В. Г. Швець [18]	Предмет бухгалтерського обліку в широкому розумінні — все те, що пов'язане з отриманням необхідної інформації про суб'єкт господарювання, його господарську діяльність та ресурси. У вузькому розумінні, предметом обліку є сукупність процедур, пов'язаних з виявленням, вимірюванням, реєстрацією, накопиченням, узагальненням, зберіганням та передачею інформації про господарську діяльність користувачам для прийняття рішень. Таке визначення предмета відповідає сутності бухгалтерського обліку, задеклароване і законодавчо закріплене та відображає технологічний процес інформаційного забезпечення, метою якого є надання користувачам правдивої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства. (3).
В. В. Сопко [13, с.8]	Бухгалтерський облік – інформаційна система управління підприємством
Н. М. Ткаченко [14, с.10]	Бухгалтерський облік є основою економічної інформації підприємства, основою інформаційного забезпечення процесу управління. Лише налагоджена система бухгалтерського обліку дозволяє отримати необхідну інформацію для забезпечення управління господарською діяльністю підприємства

Аналізуючи вищенаведене, констатуватимемо, що бухгалтерський облік як функція управління – це насамперед знання людини. Знання технічного та управлінського персоналу, керівного менеджменту про стан і поведінку активів, капіталу та зобов'язань під впливом господарських подій на усіх рівнях ієрархії підприємства. Неможливо не виділити при цьому й господарські процеси як об'єкти бухгалтерського обліку, а саме: процес створення суб'єкта господарювання, процес його діяльності (постачання, виробництво та збут) і процес припинення його діяльності як суб'єкта господарювання. Саме під час цих процесів і відбуваються господарські події, які впливають на стан та поведінку активів, капіталу та зобов'язань.

На базі цих знань під впливом господарських подій формується інформаційна ієрархія стану і поведінки активів, капіталу та зобов'язань підприємства — дані, інформація, знання людини, процес управління. При цьому кожен рівень додає певні властивості до попереднього рівня і базується на ньому.

Професор Гуцайлюк З. В. акцентує увагу на тому, що “саме брак інформації є причиною виникнення ризиків. А остання на рівні підприємств практично повністю формується у системі бухгалтерського обліку”. [1, с. 10].

Ризик в загальному розумінні цього слова – це можливість отримання будь-яких негативних чи несприятливих результатів і недосягнення очікуваного результату. Він виник мабуть разом із життям людини. Його існування насамперед пов'язане із неможливістю завше бути впевненим, передбачати настання тих чи інших подій. У бізнесі це певного роду відплата за можливість його здійснювати. Ризик – це можливість виникнення збитків або недоотримання доходів в порівнянні з прогнозованим варіантом.

Під "ризиком" прийнято розуміти вірогідність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності.

Вихідною умовою розуміння ризиків є дослідження теорії ймовірностей.

У даній статті нас цікавитимуть такі точки зору на ризик. Перша базується на основі наукових і технічних оцінок і визначається як об'єктивний (теоретичний ризик). В основу другої точки зору покладено сприйняття ризику людиною, це так званий суб'єктивний ризик. В останні роки поява нових напрямків в теорії ймовірностей, зокрема евентології (вчення про події, теорія подій), призвело до дослідження евентологічного ризику. Він може розглядатися як спроба об'єднання в одну теоретичну концепцію усіх видів ризику.

В бухгалтерському обліку поняття ризику тісно пов'язане та “кореспондує” із очікуванням настання господарських операцій та можливостей невизначеності в них. Цей термін зазвичай пов'язаний із великою ймовірністю появи потенційно небажаних чи непередбачуваних результатів, які ведуть до зміни активів, капіталу та пасивів підприємства в цілому чи їх окремих видів (якщо розглядати баланс – статей балансу). При цьому це може бути тривалим динамічним чи статичним процесом та результатом минулих, теперішніх або майбутніх подій. Також ризик слід розглядати як загрозу або ймовірність втрати. Він зазвичай поєднує ймовірність майбутніх подій з наслідками їх настання, а також обставини, які супроводжують настання цих подій.

В економічній теорії та теорії ймовірностей наявні різні думки, що характеризують тією чи іншою мірою невизначеність: синергетичної економіки, мережевої економіки, стратегічної бухгалтерії, ситуаційно-матричної бухгалтерії, теорія рефлексивності .

Стосовно стратегічної бухгалтерії, її існування, на нашу думку, під великим сумнівним “прицілом” як і так званого надуманого “податкового обліку”.

Слід звернути увагу та погодитись із думкою про те, що “теорія дії в умовах невизначеності базується на намаганні визначити конкретні характеристики системи обліку, які пов'язані з конкретно заданими обставинами, і продемонструвати їх відповідність один одному” [5, с. 614].

Російський вчений Якимкін В. Н. вказує, що “гіпотеза невизначеності приводить до необхідності використання фракталів простору і часу, оскільки по суті ринок втрачає ліквідність і стабільність, як тільки він позбавляється своєї фрактальної структури і організації стратегічного управлінського обліку по територіальних фракталах і часових горизонтах на базі фрактального похідного балансового звіту [6, с. 20]. Власне, мабуть доцільно все ж таки не використовувати термін стратегічний управлінський облік, а залишити бухгалтерський облік і його практичну складову – управлінську бухгалтерію як галузь практичної людської діяльності.

Пол Самуельсон, лауреат Нобелівської премії з економіки (1970), відзначав, що невизначеність і ризик – невід’ємні складові світу бізнесу. Суть бізнесу можна сформулювати таким чином: вкласти кошти зараз, щоб одержати прибуток у майбутньому. Вкладаючи кошти, ви фактично стаєте заручником невизначеного майбутнього [7, с. 189].

Разом з тим, слід погодитись із висновком щодо сутності невизначеності – чим вища здатність організації генерувати знання, тим сильніша її здатність знижувати невизначеність і, отже, ризики [8, с. 206].

В економічній літературі ризик в загальному визначається як можливість відхилення фактичних результатів операцій від очікуваних. Це свого роду порівняння фактичних даних із запланованими, фактична калькуляція чи інвентаризація, але вже господарської події. При здійсненні фінансової чи господарської діяльності чим ширший діапазон можливих відхилень, тим вищим є ризик подій. Таке твердження дає можливість вивести загальне правило та побудувати стратегію прийняття рішень – ризик та результати господарських операцій змінюються в одному напрямку, а саме: чим вища дохідність бізнесу, тим вищі ризики в ньому.

На практиці, під економічним ризиком прийнято розуміти витрати або втрати економічного ефекту, пов’язані з реалізацією певного планового варіанту в умовах, інших в порівнянні з тими, при яких конкретний варіант був би оптимальним.

У роботах А. Сміта ризики розглядалися при дослідженні такої економічної категорії, як прибуток. Саме він зробив висновок проте, що в частині отриманого доходу від здійснення підприємництва повинен бути закладений відсоток впливу умов ризику і при розрахунку прибутковості потрібно враховувати його. В подальшому більш детальний аналіз підприємницького ризику здійснили німецькі економісти Й. фон Тюнен і Г. фон Мангольд. У праці під назвою “Дійсне значення підприємця та справжня природа підприємницького прибутку” вони дослідили вплив підприємця як особи на підприємницький ризик, який пов’язаний з отриманням прибутку.

Уперше класифікація підприємницьких ризиків представлена в працях Дж. Кейнса. Він звернув увагу на те, що вартість товару повинна включати величину витрат, пов’язаних з підвищеним зносом устаткування, змінами ринкової кон’юнктури і цін, а також з руйнуваннями в результаті аварій і катастроф, ці витрати він називав витратами ризику, необхідними для компенсації відхилень фактичної виручки товару від очікуваної величини. Також Дж. Кейнс виділив три основні види підприємницьких ризиків. Передусім, це ризик підприємця або позичальника, який виникає тільки тоді, коли в оборот спрямовуються власні гроші і у підприємця є підстави на сумнів, чи вдасться йому дійсно отримати ту заплановану вигоду. Другий вид підприємницького ризику зустрічається там, де відбуваються кредитні операції. Він пов’язаний з сумнівами щодо наданої довіри у разі умисного банкрутства боржника або його спроб ухилитися від виконання зобов’язань. Звертається увага також на достатність забезпечення позики у разі мимовільного банкрутства позичальника, коли розрахунки щодо отримання передбачуваного доходу не виправдовуються. Третій вид підприємницького ризику – ризик інфляції.

У вітчизняній економічній літературі багато уваги приділено загальній класифікації ризиків. Такі дані ми знаходимо в наукових працях і навчально – методичній літературі Вітлінського В. В., Великоіваненко Г. І., Примостка Л. О., Лисенок О. В. та інших. Зазначені вчені дали характеристику ризику в економіці та підприємстві, банківських ризиків та

показали можливості їх математичного прорахунку. Однак з метою управління ризиком, застосування засад ризикології в прикладних проблемах економіки та підприємництва для цілей бухгалтерського обліку потрібна відповідна класифікація ризиків. У першу чергу це пов'язано з тим, що під час здійснення своєї діяльності суб'єкти господарської діяльності мають відношення до групи підприємницьких ризиків. На нашу думку, сюди слід віднести:

- **зовнішні економічні ризики**, що пов'язані із загальною економічною ситуацією (інфляційні явища, світові кризи, загальне падіння виробництва, зниження купівельної здатності населення, коливання курсів національних валют);
- **внутрішні виробничі ризики**, що пов'язані із виробничим процесом чи процесом надання послуг (зміни головних факторів в технології виробництва, коливання обсягів випуску, асортименту продукції, тощо);
- **фінансові ризики**, які пов'язані зі зміною структури активів, капіталу та зобов'язань підприємства, що веде до зниження показників його фінансової стійкості та ліквідності, до можливості своєчасно виконувати зобов'язання перед державою, працівниками та контрагентами;
- **комерційні ризики**, що пов'язані зі збутом продукції чи послуг (збільшення витрат діяльності чи обігу, падіння попиту на продукцію, зміни в кон'юнктурі ринку, зниження конкурентоспроможності продукції чи послуг).

Фінансові та комерційні ризики мають як зовнішній, так і внутрішній характер.

Слід зазначити, що усе різноманіття ризиків у загальному можна розділити на два види:

- ризики, які приносять реальний збиток (величина небезпеки втратити);
- ризики, які приносить упущена вигода (величина небезпеки не отримати щонебудь).

Під збитками розуміються витрати, які особа, чиє право порушене, зробила або повинна буде зробити для відновлення порушеного права, втрата або ушкодження його майна (реальний збиток), а також неотримані доходи, які ця особа отримала б за звичайних умов цивільного обороту, якби його право не було порушене (упущена вигода).

Спробуємо у формі таблиці навести спрощену класифікацію господарських ризиків та визначити при цьому об'єкти бухгалтерського обліку (табл. 2).

Внутрішній та зовнішній комерційний ризики завше пов'язані зі збутом продукції та ринками діяльності підприємства.

На внутрішньому ринку можуть виникати такі ризики:

- зміни структури й обсягів виробництва продукції чи послуг;
- зміни структури та потреби у виробничих ресурсах;
- зміни пропозиції та попиту;
- зміни цінової і витратної політики.

На зовнішньому ринку можуть виникати такі ризики:

- зміни цін реалізації;
- зміни кон'юнктури ринку;
- зміни митної політики.

До господарських операцій, що ведуть до втрати прибутку чи його зменшення, відносять:

- витрати на простій виробництва чи змушені перерви у ньому. Це безпосередні непрямі збитки, неотриманий прибуток і витрати, що пов'язані з ліквідацією простоїв чи перерв у виробництві. Також сюди слід віднести усі поточні витрати виробництва та витрати на управління, незалежно від того, продовжується виробничий процес на підприємстві чи ні;
- витрати на усунення пошкоджень чи втрати майна;
- витрати на усунення збоїв у частині виконання договорів щодо асортименту і якості продукції;
- витрати на реагування змін кон'юнктури ринку;

– витрати на заміну обладнання та техніки, на упровадження нової техніки і технологій, досягнень науково-технічного прогресу;

– витрати на подолання наслідків суспільно-політичних подій.

На практиці слід звернути увагу на три види валютних ризиків, що ведуть до:

– отримання валютних збитків за операціями в іноземній валюті;

– отримання збитків при консолідації балансів підприємств;

– отримання збитків при погіршенні фінансового стану чи банкрутстві суб'єктів зовнішньо-економічної діяльності.

Таблиця 2

Класифікація ризиків господарської діяльності для цілей бухгалтерського обліку

Вид ризику	Причини виникнення	Об'єкт бухгалтерського обліку
Ризик утрати майна	Стихійні лиха, форс-мажор, негативні зміни природних і економічних умов	Витрати, резерви
Ринковий	Реалізація продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках	Витрати, резерви
Технологічний та технічний	Небезпечні умови виробничої експлуатації устаткування, здійснення непередбачених будівельних, монтажних і пусконаладжувальних робіт	Витрати, резерви
Внутрішній та зовнішній комерційний	Зриви в реалізації продукції, із прийманням товару покупцем і його оплатою	Витрати
Ризик виникнення відповідальності	Відповідальність за забруднення навколишнього природного середовища, за якість продукції, що випускається підприємством. Відповідальність за розірвання договорів господарюючими суб'єктами. Відповідальність за збитки, завдані життю і здоров'ю працівників	Витрати
Ризик зменшення чи утрати прибутку	Негативні наслідки господарської діяльності	Витрати, прибуток
Валютний	Коливання курсів іноземних валют щодо національної валюти при проведенні зовнішньоекономічної діяльності	Витрати, доходи, збитки
Інвестиційний	Непередбачувані операції інвестиційної діяльності	Витрати
Науково-технічний	Непередбачувані операції науково-технічної діяльності	Витрати
Кредитний	Втрати при погіршенні фінансового становища позичальника	Витрати

Кожне підприємство для отримання позитивних результатів своєї діяльності, зменшення впливу зовнішніх та внутрішніх негативних чинників, кризових та форс-мажорних явищ повинно уникати непередбачуваного ризику. В таких умовах слід приймати рішення, котрі мають на меті зменшити усі види ризику та підтвердити впевненість в результатах своєї роботи на майбутнє. При цьому слід враховувати не тільки можливість настання ризиків, а й можливі їх наслідки. Важливим чинником на такій дорозі є

використання певних фінансових інструментів, зокрема, створення резервів для забезпечення виплат майбутніх періодів. Без сумніву, таку інформацію ми черпаємо з даних бухгалтерського обліку, а в подальшому – при аналізі чи аудиті. На базі наявної та прогнозованої інформації менеджмент повинен обрати адекватну поведінку та розробити стратегію управління ризиками. Вона має забезпечити досягнення поставлених цілей та бути направленою на:

- прогнозування ступеня ризику та його оцінювання під час здійснення операцій певного виду;
- зменшення загальної кількості ризикованих операцій та ризиків при проведенні окремої господарської діяльності;
- оптимізацію співвідношення “ризик та результати діяльності” із врахуванням їх поведінки та зміни в одному напрямку;
- регулювання рівня рентабельності в операціях із різним ступенем ризику.

На практиці можуть застосовуватись такі методи уникнення негативних наслідків від настання ризиків господарських операцій:

- технічні методи, котрі базуються на застосуванні технічних заходів;
- правові, котрі передбачають укладення додаткових угод чи особливих умов-гарантій в укладених угодах (страхування, застава, неустойка, пеня, штрафні санкції, отримання гарантій, попередніх оплат, авансів чи завдатку);
- організаційно – економічні методи, що включають в себе певні дії щодо нівелювання втрат від ризику, а також можливості отримання їх компенсації.

Найбільш поширеними методами зниження ризику є:

- укладання угод розподілу ризику між суб'єктами господарської діяльності;
- укладання угод страхування господарської діяльності та ризиків у ній (витрати майбутніх періодів);
- резервування коштів на покриття непередбачених витрат;
- створення резервів сумнівних боргів;
- повна або часткова нейтралізація ризику в процесі здійснення господарської діяльності;
- нівелювання ризику в процесі фінансування.

Практика показує, що ризик може бути зменшений, а його наслідки, залежно від обставин, пом'якшені або усунені за допомогою різних технічних прийомів, основними з яких є :

- гарантійні або резервні фонди для відомої частини ризиків, які заздалегідь готують для їх покриття або часткової компенсації;
- розподіл ризиків, виходячи з того, що матеріалізація тільки одного з них веде лише до обмежених втрат в загальному обороті;
- страхування, в результаті якого ризик переноситься на третю особу;
- отримання гарантій, що зменшує долю можливих збитків;
- термінове внесення змін до угод відносно ризиків, пов'язаних з валютним обміном.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Бухгалтерський облік як функція управління – це перш за все знання людини про стан і поведінку активів, капіталу та зобов'язань під впливом господарських операцій на усіх рівнях ієрархії підприємства. Неможливо не виділити при цьому й господарські процеси як об'єкти бухгалтерського обліку. Усі господарські операції та господарські процеси пов'язані із ризиком їх здійснення, а відтак вимагають отримання достовірної інформації та необхідних знань для її застосування.

На базі цих знань в умовах ризик-економіки під впливом господарських подій формується інформаційна ієрархія стану і поведінки активів, капіталу та зобов'язань підприємства – дані, інформація, знання людини, процес управління. При цьому кожен рівень додає певні властивості до попереднього рівня і базується на ньому.

Використана література:

1. Гуцайлюк З. В. Економічні ризики в інформаційній системі бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – №7. – С.8-13.
2. Макаров В. Г. Теоретические основы бухгалтерского учета / В. Г. Макаров. – М.: Финансы, 1978. – 159 с.
3. Кузьмінський Ю. А. Про сьогодення та майбутнє облікової професії / Ю. А. Кузьмінський // Незалежний аудитор. – 2012. – №4. – С. 33 – 35.
4. Коровський А. В. Еволюція людського фактору економіки та проблеми його формування: Монографія / А. В. Коровський. –К.: КНЕУ, 2004. – 184 с.
5. Друри К. Управленческий и производственный учет : учебник / К. Друри ; пер. с англ. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 1071 с.
6. Якимкин В. Н. Финансовый дилинг / В. Н. Якимкин. – М. : ИКФ Омега-Л, 2001. – 496 с.
7. Самуэльсон П. Стратегия развития предприятия / П. Самуэльсон, Э. Нордхаус, Д. Вильям ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 668 с.
8. Витцель М. Корпорация знания / М. Витцель // Информационные технологии в бизнесе / под ред. М. Желены. – СПб. : Питер, 2002. – 1120 с.
9. Бухгалтерський фінансовий облік [текст]: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів [Ф.Ф. Бутинець та ін.]; під заг. ред. [і з передм.] Ф.Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
10. Кіндрацька Л. М. Фінансовий та управлінський облік у банках: Підручник / Л. М. Кіндрацька. — К.: КНЕУ, 2008. — 816 с.
11. Кузьмінський Ю.А. Що таке система бухгалтерського обліку / Ю. А. Кузьмінський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №6. – С.8-11
12. Ловінська Л. Г. Бухгалтерський облік – інформаційне підгрунття євроінтеграційних процесів в Україні / Л. Г. Ловінська // Економіка и управление. – 2009.– №1.– С.23-28
13. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : Навч. посібник / В.В. Сопко. — К.: КНЕУ, 2006. — 526 с.
14. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник.– 5-те вид. допов. і перероб. / Н. М. Ткаченко. – К: Алерта, 2011. – 976 с.
15. Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. №996–XIV зі змінами, внесеними згідно з Законом № 3422-IV від 09.02.2006. – Відомості Верховної Ради (ВВР) – 1999. – № 40. – С. 365; ВВР. – № 26. – С. 210.
16. Бутинець Ф.Ф. Теорія обліку чи його основи. Що вивчають майбутні фахівці з обліку? [Електронний ресурс] / Бутинець Ф.Ф., Бутинець Т.А. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 1(22). – С. 19-37. – Режим доступу до журналу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_1/3.pdf.
17. Ловінська Л. Г. Бухгалтерський облік [Електронний ресурс] / Л. Г. Ловінська, Л. В. Жилкіна, О. М. Голенко. – Частина 1. –Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/41/3>.

REFERENCES

1. Hutsaylyuk Z. V. Economic risks in the information system of accounting [Ekonomiczni ryzyky v informatsiynyi systemi bukhhalters'koho obliku]. *Bukhhalters'kyi oblik i audyt – Accounting and Auditing*, 2010, No.7, pp. 8-13.
2. Makarov V. H. Theoretical Fundamentals of accounting and auditing [*Teoreticheskiye osnovy bukhhalterskoho ucheta*]. Moscow, Finance Publ., 1978, p. 159.
3. Kuzminskyy Yu. A. On the present and future of the accounting profession [Pro syohodennya ta maybutnye oblikovoyi profesiyi]. *Nezalezhnyy audytor – Independent auditor*, 2012, No. 4, pp. 33-35.
4. Korovskyy A. V. Evolution of human factors and economic problems of its formation: Monograph [*Evolyutsiya lyuds'koho faktoru ekonomiky ta problemy yoho formuvannya: Monohrafiya*]. Kyiv, KNEU, 2004, p. 184.
5. Drury K. Management and Cost Accounting: a textbook [*Upravlencheskiy i proizvodstvennyy uchet : uchebnik*]. Moscow, YuNYTY-DANA Publ., 2002, p. 1071.
6. Yakymkyn V. N. Financial dealings [*Finansovyy diling*]. Moscow, YKF Omeha-L Publ., 2001, p. 496.
7. Samuelson P., Nordhaus E., Vyl'yam D. Strategy of enterprise development [*Strategiya razvitiya predpriyatiya*]. Moscow, Wiliams, 2000, p. 668.
8. Vittsel M. Corporation knowledge [*Korporatsiya znaniya*]. SPb., Piter Publ., 2002, p. 1120.
9. Butynets F.F. et. al. Accounting Financial Accounting : a textbook for students of specialty "Accounting and audit" of higher education institutions [*Bukhhalters'kyi finansovyy oblik: pidruchnyk dlya studentiv spetsial'nosti "Oblik i audyt" vyshchyykh navchal'nykh zakladiv*]. Zhytomyr, PP "Ruta", 2009, p. 912.
10. Kindrats'ka L. M. Financial & Managerial Accounting in Banks : Tutorial [*Finansovyy ta upravlins'kyi oblik u bankakh: Pidruchnyk*]. Kyiv, KNEU, 2008, p. 816.
11. Kuz'mins'kyi Yu.A. What is System Accounting [Shcho take systema bukhhalters'koho obliku]. *Bukhhalters'kyi oblik i audyt – Accounting and Auditing*, 2006, No. 6, pp. 8-11.

12. Lovins'ka L. H. Accounting - Information basis of European integration processes in Ukraine [Bukhhalters'kyi oblik – informatsiyne pidhruntya yevrointehratsiynykh protsesiv v Ukraini]. *Ekonomyka i upravlenye – Economy and management*, 2009, No. 1, pp. 23-28.
13. Sopko V. V. Accounting in Business Management : Training. manual [Bukhhalters'kyi oblik v upravlinni pidpryyemstvom : Navch. posibnyk]. Kyiv, KNEU, 2006, p. 526.
14. Tkachenko N. M. Accounting Financial Accounting , Taxation and Reporting: Manual [Bukhhalters'kyi finansovyy oblik, opodatkuvannya i zvitnist': Pidruchnyk]. Kyiv, Alerta, 2011, p. 976.
15. The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine " dated 16.07.1999 № 996 -XIV , as amended by the Law № 3422 -IV of 09.02.2006 [Zakon Ukrainy "Pro bukhhalters'kyi oblik i finansovu zvitnist' v Ukraini" vid 16.07.1999 r. #996–KhIV zi zminamy, vneseny z hidno z Zakonom # 3422-IV vid 09.02.2006]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada*, 1999, No. 40, p. 365.
16. Butynets' F.F., Butynets' T.A. Theory of accounting or its base. What are exploring future accounting professionals ? [Teoriya obliku chy yoho osnovy. Shcho vyvchayut' maybutni fakhivtsi z obliku?]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu. Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats' – Problems of the theory and methodology of accounting , analysis and audit . International Collection of scientific works*, 2012, No. 1 (22), pp. 19-37, available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_1/3.pdf.
17. Lovins'ka L. H., Zhylykina L. V., Holenko O. M. Accounting [Bukhhalters'kyi oblik], available at: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/41/3>.

Рецензия: д.е.н., проф. Бриндзя З. Ф.

Reviewed: Dr., Prof. Bryndzya Z. F.

Received: September, 2013

1st Revision: October, 2013

Accepted: November, 2013

